

šel. Svého učitele prof. Vachka si Jan Firbas po celý život hluboce vážil.

Radostné chvíle prožíval profesor Firbas jako vyučující na intenzivních kurzech angličtiny na Cikháji. Od počátku 60. let se tam učilo jako na fakultě, s víceméně stejným rozvrhem, ale později už byl celý týden vyhrazen jen jedné katedře. V případě anglistiky šlo nejen o výuku v malých konverzačních skupinách, ale také o nacvičování anglické hry, kterou vždy na konci kurzu uvedla studentská skupina Gypsywood Players v premiéře. Nedílnou součástí týdenního programu, zavedenou profesorem Firbasem, byla i Gypsywood Lecture, přednáška některého z našich nebo zahraničních anglistů.

Na Cikháji se mluvilo anglicky a byla tam výuka, byla tam v přednášce i věda, bylo tam divadlo, byly tam také večery soutěží, písní a her (z nichž vynikala nezapomenutelná *Magic Stick*, vedená právě Janem Firbasem). Byla tam přátelská atmosféra a pro pana profesora šance vždy znovu ukázat, jak skvěle mluví anglicky, jak miluje svůj obor a jak si dobře rozumí se studenty.

Rád učil i v Brně, tady však zejména v posledních letech strávil nejvíce času výzkumem a psaním příspěvků do českých i zahraničních vědeckých publikací. Při vědecké práci je člověk vlastně osamělý, ale nebýt toho, že pan profesor u svého počítače, na svém „verpánku“, jak říkával, strávil v pilné práci denně mnoho hodin, nebyl by dosáhl toho uznání, jehož se mu dostalo v celém světě.

Díky mu za to, co vykonal a jaký byl.

prof. PhDr. Josef Hladký, CSc.

**Vážená paní Firbasová, vážené kolegyně,
vážení kolegové,**

na osmdesáté narozeniny profesora Jana Firbase jsme se začali připravovat již před několika lety, ale jeho odchod v minulém roce podstatně změnil charakter jubilea. Jan Firbas věděl, že připravujeme mezinárodní sborník, protože vlastně sám navrhl seznam příspěvů. Věděl také, že jeho kolegyně a kolegové na brněnských anglistikách, pro které v mezinárodním sborníku nebylo dosti místa,

sestavují svazek *Brno Studies in English* věnovaný jeho výročí. Měl být překvapením, ale tajemství se nepodařilo udržet. Popravdě řečeno, bylo to dobře.

Připomeňme si některá data z života Jana Firbase. Narodil se 25. března 1921 v Brně, v r. 1939 maturoval na 1. reálném gymnáziu v Brně, a protože jeho otec byl vojenským lékařem, generálem zdravotní služby, zapsal se Jan na lékařskou fakultu. Československo již od 15. března 1939 neexistovalo a byl zde Protektorát Čechy a Morava. V listopadu nacisté zavřeli české vysoké školy. Jan Firbas složil v r. 1942 zkoušku učitelské způsobilosti pro vyučování angličtiny a němčiny na hlavních školách a začal učit na učňovské škole a pak i na Ústavu moderních řečí (dnešní jazykové škole). Když válka v r. 1945 skončila a vysoké školy se znovu otevřely, nevrátil se již na lékařskou fakultu, ale zapsal si na filozofické fakultě angličtinu a filozofii. Studijní plány byly tenkrát mimořádně zkráceny, aby se dohnaly ztráty způsobené okupací, a tak Jan Firbas studium ukončil v r. 1947 II. státní zkouškou. Získal tak aprobaci pro učitelství na středních školách pro obor angličtina a filozofie a ihned nastoupil na místo asistenta v Anglickém semináři. Na brněnské anglistice pak působil nepřetržitě 53 let, až do loňského května. Připočteme-li k tomu jeho knihovnictví během studia, pak je to 55 let. Z knihovnických let nejvíce vzpomínal na to, že byl první člen ústavu, který se setkal s nastupujícím panem profesorem Vachkem. V r. 1948 získal doktorát filozofie pro obor anglické a germánské filologie (*Český biografický slovník XX. století* od Josefa Tomeše nepřesně uvádí anglickou a germánskou filologii jako studijní obory na filozofické fakultě), v r. 1959 dosáhl hodnosti kandidáta věd a v r. 1965 byl jmenován docentem, po několikaletém odkladu. Profesorské řízení proběhlo v září 1968, ale ke jmenování nedošlo. (V rámci rehabilitací došlo k novému řízení v r. 1990, kdy Janu Firbasovi bylo 69 let.) V r. 1971 předložil doktorskou práci pro hodnost doktora věd, po dvou letech dostal rukopis expresní poštou zpět s tím, že pro malou společenskou angažovanost je obhajoba odložena na r. 1974. Nic se však nedělo, a když na popud ministra školství Jenda předložil disertaci znovu v r. 1978, brněnská filozofická fakulta ji nechala ležet. Uznání se Janu Firbasovi dostalo v zahraničí: byly mu uděleny čestné doktoráty v Leedsu a v Leuvenu. Komunistický režim a jeho sluhové, i někteří ti po r. 1989 slavnostně rehabilitovaní, měli pro Jana Firbase hlavně příkoří a křivdy. Jenda Firbas se však nenechal zlomit a nehledal

kompromisy. V tomto směru byl pro nás nedostižným vzorem. I přes nepřízeň mocných Jan Firbas přednášel v mnoha zemích světa. První pobyt byl studijní, na fonetikách, nejdříve v Leedsu u MacCarthyho, tam nebyl příliš nadšený a dostal se pak do Londýna, kde byli Gimson a O'Connor. Tento studijní pobyt byl významný i pro osobní život Jana Firbase: v Anglii se ženil. Z dalších pobytů uvedme působení v Erlangenu v r. 1969-70 a v r. 1971 na letním lingvistickém institutu v USA. Rok 1973-74 strávil v holandském studijním středisku ve Wassenaaru. Kromě evropských zemí přednášel i v Indii a po opakovaných pokusech z britské strany mohl rok pobývat na University College v Londýně. To je však jenom část pozvání, která dostával, a seznam zamítnutých přednáškových cest a zahraničních profesorských míst by byl delší. A dvacet let čekání na profesuru a na doktorát představuje vlastně celou čtvrtinu Jendova života, a když připočteme několik let odkladu habilitace, už je to více než třetina jeho života.

Podívejme se nyní na některé položky z Firbasovy vědecké produkce. V bibliografii najdeme zpočátku dvě pojednání o slovní zásobě, recenze slovníků a příruček intonace, nová vydání Vachkových skript a články k jubileím profesora Vachka. Studie o interpunkci z r. 1954 a 1955, psané česky a otištěné v *Časopise pro moderní filologii*, můžeme považovat za práce připravující hlavní badatelskou oblast Jana Firbase, zabírající přes devadesát procent jeho bibliografie, tj. aktuální členění větné neboli funkční perspektivu větnou. První článek o aktuálním členění nazvaný Poznámky k problematice anglického slovního pořádku z hlediska aktuálního členění větného vychází v r. 1956. V té době již existuje několik studií tehdejších českých a slovenských badatelů, nemluvíme zatím o průkopnících, Ertlovi, Trávníčkovi, Mathesiovi, věnovaných slovnímu pořádku v češtině či slovenštině, z nichž je nutno vyzvednout práce Františka Daneše a Eugena Paulinyho. O slovosledu v ruštině psali před r. 1956 Křížková, Horálek a Žaža, o španělštině a francouzštině vyšla studie Oldřicha Tichého. K těmto jazykům se tak Firbasovým článkem připojuje angličtina. Již ve svém prvním článku pracuje Firbas s termíny téma, přechod a réma, komunikativní dynamismus. V několika dalších pracích se věnuje nezákladovým podmínkám v angličtině, roli určitého slovesa a postavení příslovečného určení v angličtině a češtině, případně i v němčině. Srovnává rovněž slovosled ve staré a v nové angličtině. Po stránce jazykové postupně ubývá článků psa-

ných česky a přibývají články psané anglicky, ale nejenom anglicky, i německy, rusky, polsky a italsky.

Není možné připomínat všechny Firbasovy práce, článků je přes osmdesát, a proto bych vybral několik, podle mého názoru mezníkových studií. První, Ze srovnávacích studií slovosledných, pojmenovaná stejně jako studie Mathesiova z r. 1942, vyšla ve *Slově a slovesnosti* v r. 1962 a v r.1964 anglicky v *Brno Studies in English*. Autor se v ní vrací k pozorováním Viléma Mathesia a ukazuje, že angličtina je stejně citlivá na aktuální členění jako čeština. Slovosled je jedním z prostředků aktuálního členění a teprve v souhře s činiteli dalšími – kontextem, sémantikou, případně intonací, může signalizovat téma, přechod či réma.

Další dvě vybrané práce byly napsány ve Wassenaaru v r. 1974 a vyšly pak v *Brno Studies in English*: první pojednává o aktuálním členění větném v anglické a slovanské otázce a druhá o ordo naturalis. Studie o otázce ukazuje, že v angličtině intonační centrum důsledně signalizuje otázkové ohnisko, tj. vlastní réma otázky. Ve slovanské otázce najdeme stejnou kongruenci, avšak najdeme také intonační centrum na tázacím slově nebo na určitém slovese, i když nevyjadřují otázkové ohnisko, které je zřejmě dostatečně signalizováno jinými prostředky, bez intonace. Intonační centrum pak zdůrazňuje réma mluvčího. Ordo naturalis je starý problém, např. Dionysios z Halikarnassu, žijící v 1. století před naším letopočtem, považoval sled podmět – sloveso – doplnění slovesa za tak přirozený, že ho viděl jako jev fyzei, nikoli thesei. Podle Firbase má tento pohled racionální jádro, je však třeba přirozenost nebo nepřirozenost, jinými slovy bezpříznakovost a příznakovost slovního pořádku určovat podle souhry činitelů funkční perspektivy větné. Ordo naturalis nemusí být ve všech jazycích stejný.

V dalších pracích se hranice mezi tématem, přechodem a rématem upřesňují, rozpracovávají se sémantické stupnice, teorie funkční perspektivy větné a její aplikace se stávají stále složitějšími. Přibývá také kritiků, kteří často Firbasovy práce čtou velmi ledabyle. Naštěstí vychází v r. 1992 v nakladatelství cambridgeské univerzity Firbasova monografie shrnující tehdejší stav teorie funkční perspektivy.

Podívejme se ještě jednou do jeho bibliografie a uvidíme, že se v posledních letech věnoval také otázkám aktuálního členění v překladu biblických textů.

Jan Firbas se vždy hlásil k učení zakladatele české anglistiky a jejího prvního profesora na Univerzitě Karlově Viléma Mathesia a k učení Pražské školy. Mathesiovy poznatky o větě tvůrčím způsobem rozvinul. Díky Firbasovým studiím se dostaly termíny *theme* a *rheme* do nového vydání velkého oxfordského slovníku, kde v příkladech najdeme i termín *functional sentence perspective*. Tento termín, částečně inspirovaný Mathesiovým německým termínem Satzperspektive, zavedl Jan Firbas jako překlad českého termínu aktuální členění větné.

Soustředění se na problematiku věty neznamenal zúžení Firbasových lingvistických obzorů. Jeho přehled o lingvistice naší i světové byl pro nás zdrojem mnohých poučení. Vedle práce teoretické musíme připomenout jeho praktický jazyk, jeho angličtinu – a němčinu – těžko rozeznatelnou od rodilých mluvčích, a musíme také připomenout jeho výuku praktického jazyka na začátku jeho učitelského působení. Začal se také učit japonsky, zřejmě protože japonština má velmi zajímavý prvek *wa*, ale japonština mu zabírala čas nutný pro práci vědeckou, a tak musel skončit.

Konečně nemůžeme se nezmínit o Firbasově smyslu pro humor, o jeho vypravěčském umění a řečnických výkonech. Přednášel vždy zpaměti, nejenom ve výuce, ale i na konferencích a kongresech.

Nakonec jenom zopakuji to, co jste již jednou slyšeli: 5. května 2000 odešel otec rodiny, pracovitý badatel, významný český anglista a lingvista, vynikající učitel a skromný, zásadový a laskavý člověk.

PhDr. Jana Chamonikolasová, PhD.

Jana Firbas v zrcadle své práce

S Janem Firbasem jsem se poprvé setkala před více než dvaceti lety jako studentka Katedry anglistiky Filozofické fakulty v Brně. Zaujal mne jeho funkční přístup ke studiu jazyka a ucelenost jeho teorie aktuálního členění větného, pro které používal termín funkční větná perspektiva. Pod Firbasovým vedením jsem psala diplomovou práci a později, během svého působení na katedře anglistiky, i doktorskou disertaci. Jana Firbase jsem tedy poznala jako učitele,